

Sándor Klára

Lehet-e valóságos a virtuális közösség?

Társas kapcsolathálózatok kiépülése a Westel WAP-társalgójában

BEVEZETÉS

Az íméles kapcsolathálózatok, a levelezőlisták, valamint az internetes társalgókban zajló beszélgetések vizsgálatának már most is viszonylag nagy és gyorsan terebélyesedő irodalma van – az ezekhez hasonlító WAP-os társalgásoknak egyelőre kevésbé. Ez a kommunikációs forma valószínűleg nem lesz nagyon hosszú életű (az új technológiák könnyen elérhetővé teszik a sokkal gazdagabb internetes hálózatot), de megfigyelése máris szolgál olyan tanulságokkal, amelyek számot tarthatnak a nyelvészek, szociológusok, kommunikációkutatók érdeklődésére.

Ezt az érdeklődést elsősorban az váltja ki, hogy meglehetősen nagy változásokat jósolnak azok a hipotézisek, amelyek az eddig végzett társasnyelvészeti kutatások tapasztalatai alapján állíthatók föl arról, hogy milyen változásokat okozhat az internet és a mobiltelefonozás a társadalom nyelvhasználatában. Ezek a hipotézisek – összhangban más tudományágak, például a filozófia előrejelzéseivel – azt jósolják, hogy lassan véget ér az a több ezer éve tartó időszak, amit az „írásbeliség korának” neveznek, és egy új időszak, a „másodlagos szóbeliség” korszaka jön el, illetve köszöntött részben máris be. E korszak létét a technikai civilizáció fejlődése alapozta meg, fenntartását is a modern technikai eszközök teszik lehetővé, jellegében mégis jobban megfelel az ember biológiai berendezkedésének, mint az írásbeliség korának kultúrái. Ez olyan fordulatot jelent, hogy – Nyíri Kristóf megfogalmazása szerint – „az egész eddigi kommunikációtechnológiai történelem úgyszólván most nyeri el értelmét” (Nyíri 2001).

Milyen változásokat jósol a nyelvészet? Föltételezhetjük például, hogy az új, hálózottságot és mobilitást biztosító eszközök hozzájárulnak az írásbeliség trónfosztásához: nemcsak azzal, hogy a kép és a hang újra fontosabb szerepet kaphat – s ezzel egyébként a mostani állapot egy korábbi, természetesebb állapotához közelít (hasonlóan Nyíri 1998) –, hanem azzal is, hogy az írásbeliség maga válik informálisabbá, s ezzel természetesebbé.

Az írásbeliség tekintélye több okból is csökkenőben van. Érthető, hogy az írás különös gondot igényelt, amikor a hordozóeszköz időtálló, az írás maga pedig meglehetősen fárasztó tevékenység volt; amíg az íráshordozó anyag „örök” vagy drága volt, addig a lejegyzendő tartalmat is jobban megválogatták. A hálózottságnak köszönhetően az írásba, nyomtatásba, sokszorosításba és terjesztésbe ma sokkal kevesebb energiát kell fektetni, mint akár tíz évvel ezelőtt, és nem kell takarékoskodnunk a tartalmat illetően sem, írhatunk „jelentéktelen”, napi eseményekről. Így nem a kultúra rombolása, hanem a tartalomtól és az információs csatorna tulajdonságaiból fakadó természetes következmény, hogy az új információs csatornákon át közvetített, fizikailag írott szövegek stílusukban a beszélt nyelvhez közelítenek sokkal inkább, mint eddig bármilyen írott szöveg. Ezeknek a szövegeknek a jelentős része valójában nem is az írásbeliség, hanem a szóbeliség birodalmába tartozik: az

e-mail, az SMS, különösképpen pedig a fórumok, a chat és az on-line üzenetek szövegei beszélt szövegek, írott formában. Ez a tényező jelentősen csökkenti azoknak a nyelvhasználati tartományoknak a számát, amelyek az írásbeliséghez tartoznak; a mobilitás pedig még inkább fölerősíti a hálózottság hatását.

A mobiltelefon mint közvetítő csatorna szintén a nem-személyes beszélgetések informálisabbá válásához járul hozzá: a hagyományos telefonon beszélve különböző udvariassági formulák tartoznak például a beszélgetés elindításához, mert mindenekelőtt meg kell győződnünk arról, hogy azzal beszélünk-e, akivel szeretnénk. Ezek a formulák szükségképpen formálisabbá tették a beszélgetések stílusát. A mobiltelefon viszont nem a személytelen berendezés, hanem az élő személy „tartozéka”, többnyire már a telefon csöngésekor tudjuk, ki van a vonal végén, így ezekre a formulákra egyszerűen nincs szükség – mindez a személyes találkozáskor megszokott, közvetlenebb nyelvhasználat felé mozdítja a nem-személyes beszélgetések stílusát. Mivel az elérhetőség folyamatos, az ímélnél hasonlóan itt sem kell a legszükségesebb közlendőkre szorítkoznunk. A mobilozásba belenövő generációk jellemzően nem fontos üzleti ügyek, hanem apró-cseprő események közlésére használják a telefont.

Mindez valószínűleg ahhoz vezet, hogy a nyelvhasználatban csökken a formális stílussal járó helyzetek aránya, s növekszik a közvetlen beszéd tere. Egy ilyen változás, együtt az olcsó és állandó elérhetőség biztosításával, jelentősen hozzájárulhat a társas kapcsolathálózatok megerősödéséhez: a közösségek tagjai, akiket a technikai civilizáció a 20. század végéig egyre inkább elválasztott egymástól, lehetőséget kapnak arra, hogy kapcsolataikat szorosabbá fűzzék. Ebben éppen a közvetlen nyelvhasználat, a jelentéktelennek tűnő, hétköznapi ügyek megbeszélése – vagyis az egymás életében való folyamatos és aktív részvétel – játszhat döntő szerepet.

A nyelv elsődleges funkcióit és kialakulását kutatók számára ez azért különösen érdekes, mert az emberi nyelv kialakulásával foglalkozó elméletek jelentős részében közös az a gondolat, hogy az emberi nyelv megjelenése nagyon szorosan összekapcsolódik a korai emberek közösségi igényeivel. Ezeket az elméleteket messzemenően alátámasztják a nyelv jelenlegi működésének vizsgálatai is: ezekből az tűnik ki, hogy a nyelv mérsékelten jól alkalmazható egyszerű információk közlésére, de kifejezetten nehézkesen kezeli a térbeliségre, az érzésekre és az érzelmekre vonatkozó leírásokat. Kiemelkedően alkalmas viszont arra, hogy társas kapcsolatokat építsünk és tartsunk fenn a segítségével, és hogy befolyásoljunk másokat. Az előbbi gyakran úgy jelenik meg, hogy minden „komoly” tartalom nélkül csevegünk, pusztán a beszélgetés kedvéért, az utóbbi pedig megjelenhet önmagunk kedvező beállításában, a másokról való véleménynyilvánításban, illetve történetek elmesélésében.

A nyelv társas szerepének elsődlegessége mellett szólnak azok az adatok is, amelyek a társalgások témáival kapcsolatosak. Ezekből az derül ki, hogy az emberek beszélgetéseiben a legfőbb téma mások vagy a magunk viselkedésének leírása. Az emberi kapcsolatokra való érzékenységünk és a nyelv szoros összefonódása mellett szól az is, hogy ugyanolyan típusú problémákat sokkal könnyebben oldunk meg, ha társas kontextusba vannak ágyazva, mintha elvont logikai keretben szembeülünk velük (minderről részletesebben I. Sándor 2002).

A nyelv társas funkciói adaptívak is. Nyelvhasználatunk minden megszólaláskor elkerülhetetlenül jelzi csoportidentitásunkat és azt is, hogy a csoport hierarchiájában milyen helyet foglalunk el. A nyelvi variabilitásnak ez a tulajdonsága adaptív a csoportszerveződés szempontjából, mert egyszerre biztosítja a csoportok közötti elszí-

getelődést, és stabilizálja a csoporton belüli hierarchiát. Mindkét következmény a csoportkohézió növelésével jár, és így jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az emberi csoportok a csoportselekción szintjére jussanak – ez pedig a kultúrák megsokszorozódásában játszik jelentős szerepet (Sándor 2000).

A közös nyelv használata ma is nagyon szorosan összekapcsolódik az azonos csoportba való tartozással. Nemcsak Európában és Amerikában, ahol a nyelvhasználat a nemzeti és társadalmi identitás részévé vált, hanem azokban a társadalmakban is, amelyek nem az előbbiekhöz hasonló iparosodott kultúrákban élnek. Ugyanakkor az európai kultúrákban a nyelv – az írásbeliség kialakulásának és elterjedésének a következményeképpen – egyre távolabb került azoktól a funkcióktól, amelyek a nyelv kialakulásakor adaptívak voltak. Az írásbeliség és alapja, a sztenderd nyelvváltozat jócskán eltúlzott tekintélyének nyomán ma a nyelvhasználat a csoportkohézió növelése helyett bomlasztja a csoportokat azzal, hogy összetartozásuk egyik jelzője, a saját nyelv használata sokszor szégyenérzetet kelt a csoporttagokban. Az európai típusú kultúrák túlnyomó többségére ma jellemző gyakorlat, mely egyetlen nyelvváltozatot favorizál, figyelmen kívül hagyja, hogy a társadalmi identitásnál biológiailag fontosabb számunkra a közvetlen közösségünkhöz tartozás. Így nemcsak visszatükrözi, hanem fenntartani is segít azt az állapotot, amely a modern ipari társadalmakra jellemző: hogy a társadalom nem kisebb közösségek szövetsége, hanem egyének összessége (Csányi 1999). Ez a helyzet viszont meglehetősen kényelmetlen az ember számára, mert biológiája szerint a társadalomnál jóval kisebb, 150–200 fős közösségekben érzi jól magát, ott is úgy, ha ennél kisebb csoportokhoz kötődik elsődlegesen (Dunbar 1996).

Természetesen az írásbeliség korában is fennmaradt a nyelv csoportkohéziót erősítő szerepe is – a sztenderd változatok hatalma soha nem tudott teljessé válni. Az emberek többsége annak ellenére is ragaszkodik saját nyelvhasználatához, hogy azt másokkal együtt ők maguk is „helytelennek” ítélik – a saját nyelvváltozatok e presztízsét a sztenderd változat nyílt tekintélyével szemben rejtett presztízsnak nevezik (Trudgill 1995; Milroy 1980). A rejtett presztízis a legnyilvánvalóbban a kis falvakban és a nagyvárosokban jelenik meg. A kisebb, elszigeteltebb közösség saját hagyományait tekinti irányadónak, a helyi hagyományok tisztelete fontosabb számukra, mint a társadalom külső értékrendje. A nagyvárosokban pedig azért kiemelkedően fontos a nemsztenderd nyelvhasználat rejtett presztízse, mert a hagyományos elsődleges közösségek itt robbantak szét először, de ezzel együtt megjelentek az elsődleges közösségek pótlékai: a bandák, galerik, munkásnegyedek összetartó közösségei. Más esetekben a saját nyelvváltozat rejtett tekintélye a sztenderd nyílt tekintélye mellett működik: minél erősebb egy közösség társas kapcsolathálózata, annál jellemzőbb rájuk a helyi nemsztenderd nyelvváltozat használata is; e közösségek társadalmilag és földrajzilag mobil tagjainak nyelvhasználata viszont a közösségen kívül a sztenderd felé mozdul el (Milroy 1980).

A modern városi társadalomban a népesség többségének nincs módja arra, hogy szoros társas kapcsolathálózatokban éljen (Milroy 1980). Ez nagyobb egyéni nyelvhasználati variabilitáshoz vezet, ez viszont sokszor a nyelvi bizonytalanság növekedését is jelzi. A modern ipari társadalom tehát nemcsak társas, pszichológiai és biológiai, hanem nyelvi szempontból sem kellemes környezete az embernek.

A remények szerint a mobil, hálózott információs társadalom új kommunikációs technológiái javíthatnak a 20. század végének áldatlan állapotain. A modern városi környezetben élő emberek, akiknek nélkülözniük kellett a szoros társas kapcsolathá-

lózatok biztonságát, a földrajzi kötöttségektől mentesen újra kiépíthetik elsődleges közösségeiket: ezt a meglévő közösségi igényt a modern technika segítségével városi környezetben sokkal hatékonyabban elégíthetjük ki, mint korábban. A tértől és időtől független kapcsolatteremtési lehetőség módot ad arra, hogy a „fontosnak” nevezett ügyeken kívül a valóban fontos ügyekről, azaz a hétköznapi élet legapróbb eseményeiről és hangulatainkról is azonnal tájékoztassuk közösségeink tagjait, s ezzel életünk részesévé tegyük őket. Úgy, mintha még mindig kis csoportokban élnénk, ahol ritkán tévesztjük szem elől egymást, és mindig tudjuk, mi történik a másikkal, mit érez, min töri a fejét, kivel milyen viszonyban van éppen stb. A hálózottságra vonatkozó empirikus adatok azt mutatják, hogy az emberek az internetet nemcsak új kapcsolatok létesítésére és felületes ismeretségek fenntartására használják, sőt az on-line kapcsolatok gyakoribbak azokkal, akik közelebb élnek, mint azokkal, akik távol. Torontóban, Los Angelesben és Michiganban végzett fölmérések szerint az internet a hagyományos közösségi kapcsolatokat megerősíti, és nem helyettesíti, hanem kiegészíti a megszokott kommunikációs csatornákat (Wellmann 2001). Egy szintén nemrégiben készített fölmérés szerint pedig a beszélgetések tartalmát illetően is normálisan viselkedünk a mobiltelefonos beszélgetésekben: a témák mintegy kétharmada ugyanúgy az, hogy ki kivel mit csinált (egyszóval „pletyka”), mint a személyes beszélgetésekben (Fox 2002).

Nyelvészeti szempontból a „másodlagos szóbeliség” korának tehát az a jelentősége, hogy a nyelv újra teljességében töltheti be eredeti funkcióját, a társas kapcsolatok fenntartását, a csoportok összetartását.

AZ ALKALMAZOTT VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

Magam először a mobiltelefon és a nyelvhasználat összefüggéseinek kutatásában tornyosuló módszertani akadályok által kényszerítve jutottam el a WAP-os társalgóba,¹ viszont az első megfigyelések során olyan jelenségeket vettem észre, amelyek további vizsgálatra érdemesnek látszottak: elsősorban a csoportképződés, a társas kapcsolathálózatok kialakulása és ennek nyelvi jegyei érdekelték. Mindez azért volt különösen érdekes, mert a csoporttagoknak anonimitásuk megtartásával, mindenki által olvasható üzenetekben kellett valahogyan kifejezniük összetartozásukat, és erre olyan formákat kellett találniuk, amelyek nem nyilvánvalóak a csoporton kívül állóknak, hogy akik nem tartoznak a csoporthoz, azok valamely csoporttag nevével bejelentkezve ne téveszthessék meg őket.

A mobiltelefonos társalgókban zajló beszélgetések technikai körülményei némiképpen mások, mint az internetes társalgókban. Sokkal korlátozottabb a névválasztás és a beírható szövegek hossza is: a bejelentkezéshez a program egy legfeljebb három betűből álló becenevet kér, egy bejegyzés pedig legfeljebb 30 karakter hosszúságú lehet. Miközben valaki ír, nem látja, mi történik a társalgóban, mert

1 [A beszélgetések lehallgatása, az SMS-eknek a címzett és a földadó tudtán kívüli elolvasása megengedhetetlen etikai vétség volna. Ha viszont a „megfigyeltek” tudnak arról, hogy beszélgetéseiket, SMS-eiket majd kutatási céllal elemzik, önkéntelenül is másképpen beszélnek vagy írnak, eltérnek természetes „mobilos” és SMS-ben alkalmazott nyelvhasználatuktól, márpedig a cél éppen ennek a leírása volna. A WAP-ra beírt szövegekről írók tudják, hogy a szövegek bárki számára hozzáférhetők, ilyen értelemben tehát elemzésük nem ütközik etikai korlátokba, már csak azért sem, mert a beszélgetés résztvevői becenevekkel, lényegében anonim módon vesznek részt a társalgásban. Mivel több embernek szánt megnyilatkozásokról van szó, a beszélgetők itt is eltérhetnek legtermészetesebb nyelvhasználatuktól, de nem térnek el természetes WAP-os nyelvhasználatuktól (ettől csak akkor térnének el, ha tudnák, hogy kutatók figyelik őket).

telefonja képernyőjén csak saját üzenete látszik; másrészt a társalgó-képernyőn is csak a legutóbbi néhány üzenet olvasható, mert az újabb üzenetek megjelenésével a régebbiek leszorulnak a listáról. Ez azt jelenti, hogy ha sokan vannak a társalgóban, akkor meglehetősen gyorsnak kell lenni az üzenetek beírásakor, ha valaki nem akar lemaradni a beszélgetésekről.

2001 februárjától 2001 májusáig körülbelül 200 órát töltöttem a Westel WAP-társalgójában, és 2001 szeptemberétől újabb mintegy 50 órát. A megfigyelések legnagyobb részét a legaktívabb chates időszakban, este 11 és éjjel 2 között végeztem (a beszélgetők szlengjében: „amikor pörög a c6”²), de próbaképpen más időpontokban is beléptem a társalgóba.

Az alábbi megállapítások részben ezeken a megfigyeléseken alapulnak, részben a beszélgetésekben rendszeresen résztvevőkkel készített interjúkon. Sikerült ugyanis megismerkednem a WAP-társalgó akkori „magjának”, rendszeres társalgói körének egyik legtöbb kapcsolattal rendelkező tagjával. Segítségével eljutottam a környolc másik tagjához is, és interjúkat készítettem velük.³

CSOPORTKÉPZŐDÉS

A megfigyelési időszakban a WAP-on beszélgetőknek két alapszortját lehetett elkülöníteni. Az egyik az alkalmi társalgók csoportja, a másik azoké, akik rendszeresen jártak beszélgetni (ezt a továbbiakban az egyszerűség kedvéért „belső körnek” fogom nevezni). Az alkalmi beszélgetők jóval többen vannak, mint a belső kör tagjai – az utóbbiak száma 15-20-nál nem volt több.

A legfeltűnőbb az volt, hogy a belső kör tagjai közösségként viselkedtek, s hogy ennek nagyon nyilvánvaló nyelvi jellegzetességei is voltak – mint minden normális közösségben. Sőt, egy idő után az is nyilvánvalóvá vált az üzeneteikből, hogy többen közülük személyesen is ismerik egymást.

A két csoport közötti különbségek leginkább az üzenetek tartalmában és stílusában, a kapcsolattartás módjaiban, a beszélgetésekben résztvevők számában, a névhasználatban és a smiley-k használatában nyilvánultak meg.

ALKALMI TÁRSALGÓK

A csak alkalmanként beszélgetők többnyire sematikus üzeneteket, sztereotip kérdéseket írtak – ilyen sztereotip kérdés például az új belépőktől kérdezett „f/l, kor, lax?”⁴. Szövegeikben gyakori volt a durváskodás és az obszcenitás.

Az alkalmi társalgókat további alcsoportokra lehetett bontani. Volt, aki csak kipróbálta a társalgót, vagy csak nagyon ritkán nézett be; voltak, akik kezdőként még nem ismerték a belső kör szokásait, s magukhoz a belső körhöz tartozókat sem, illetve a harmadik alcsoportba voltak sorolhatók azok, akik nem beszélgetni léptek be a társalgóba, hanem ténylegesen vagy színleg, poénkodásból szexpartnert kerestek. Ez utóbbiak között ritkán előfordulhattak olyanok, akik egyébként a belső körhöz tartoztak, és viccből írtak be szexüzeneteket – de ilyen alkalmakkor soha nem megszokott nevükön jelentkeztek be.

² A c6 a chat rövidítése.

³ Mindannyiuknak köszönöm a segítséget, különösen „Dark sun”-nak, aki segített fölvenni a kapcsolatot a többiekkel.

⁴ „Fiú vagy lány vagy, hány éves vagy, hol laksz?”

BELSŐ KÖR

A rendszeresen beszélgetők csoportjában, az előzőtől eltérően, az összetartozás különböző szimbólumait lehetett fölfedezni. Ilyen volt mindenekelőtt a köszönés. A belső kör tagjai egy mindenkinek szóló általános köszöntés után név szerint üdvözölték az ismerősöket – ezt a köszönést többségük elvárta, de legalábbis, ahogy adatközlőim fogalmaztak, „jőlesett” nekik. Ugyanez volt jellemző a kilépéskor való elbúcsúzásra is – a tényleges kilépés előtti búcsúzkodás így akár negyedóráig is eltarthatott.

Egy másik csoportazonosító a névhasználat volt. A belső körhöz tartozók leginkább a megszokott nevükön jelentkeztek be, hiszen a csoporton belüliek számára azonosíthatóak szerettek volna maradni. A megkérdezett nyolcból mindössze ketten voltak, akik párhuzamosan – akár ugyanabban az időben – több nevet is használtak, a többiek mindig ugyanazzal a névvel jelentkeztek be. Ha esetleg „rövid” és „hosszú” nevet is használtak (az első három, a második több betűből áll), akkor a két név fölismerhetően összetartozott. Akik több nevet használtak, azoknak is volt azonban egy „igazi” nevük, az, amelyiken a többség ismerte őket, s az alternatív neveket akkor használták, ha például kerestek valakit a WAP-on, de másokkal nem volt kedvük vagy idejük beszélgetni.

A WAP három karakterből álló név beírására kínál föl lehetőséget, de egy bizonyos trükkkel elérhető, hogy ennél több betűből álló névvel jelentkezzen be valaki. Ez a „hosszú név” a megfigyelési időszakban privilégiumnak számított, a „régimotoroság”, a belső körhöz tartozás jele volt. A „hosszú név” azért volt erre alkalmas, mert a megszokott hárombetűs bejelentkező nevek mellett nagyon föltűnő és nagyon kíváncsú is volt a WAP első időszakában: a hosszabb név szellemesebb lehetett, és az identitás kifejezésére alkalmasabb volt, mint a hárombetűs nevek. Éppen ezért a trükköt ismerők nem is árulták el másoknak, hogyan kell hosszú nevet létrehozni: az új beszélgetők közül nagyon sokan rákérdeztek, hogyan gyárthatnának ők is ilyet maguknak, ilyenkor mindig kitérő választ kaptak. Adatközlőim közül mindössze ketten használtak kizárólag rövid, hárombetűs nevet, ők ketten voltak azok, akik az interjú készítésekor a legrövidebb ideje jártak a WAP-társalgóba.

Megkérdeztem azt is, milyen gyakran fordult elő, hogy nem a valódi nemüket, életkorukat, lakhelyüket vagy foglalkozásukat adták meg adatközlőim, ha mások ezekre rákérdeztek. Öten mondták azt, hogy soha nem fordult ilyen elő; ketten adtak már meg hamis életkort, egy pedig hamis lakhelyet, de mindannyian csak ritkán éltek ezzel a lehetőséggel.

A kezdőkre, alkalmi csevegőkre és kizárólag partnerkeresési céllal bejelentkezőkre az volt jellemző, hogy párokban beszélgettek egymással – ilyenkor tulajdonképpen nyilvános és persze anonim SMS-ezés zajlott közöttük. A belső kör tagjaira ezzel szemben az volt jellemző, hogy minden jelenlévő ismerősükkel beszélgettek: minden megkérdezett azt mondta, hogy egyszerre több emberrel is társalgott; általános, hogy nem párhuzamosan zajló párbeszédet, hanem többszereplős beszélgetéseket folytattak egymással. A megkérdezettek közül hárman jelezték, hogy olyan beszélgetésekbe is be szoktak kapcsolódni, ahol csak az egyik résztvevőt ismerik. Így nem meglepő, hogy egyiküket sem zavarta, ha beszélgetőtársaik rajtuk kívül egy időben másokkal is csevegtek.

A csoport – érthetően – érzékeny volt viszont arra, ha mások megzavarták a társalgásukat. Valamennyien azt mondták, hogy az ún. „klónozás” bosszantotta őket leginkább – *klónozásnak* azt nevezik, amikor valaki tudatosan egy már bent lévő

nevén jelentkezik be, és annak a nevében írják többnyire trágár, a beszélgetőtársakat sértegető szövegeket. Ők maguk nem klónoztak másokat, illetve egyikük „a rend helyreállítását” kísérelte meg időnként azzal, hogy magát a klónt klónozza. A klónozást annak ellenére idegesítőnek találták, hogy valamennyien azt válaszolták, meg tudták különböztetni valódi beszélgetőtársaikat a klónoktól.⁵

A trágárkodó, durva üzenetek íróira a többség rászólt, hogy hagyja abba az ilyen tartalmú megjegyzések írását, voltak olyanok is, akik egyszerűen figyelmen kívül hagyták az ilyen üzeneteket. A szexüzeneteknek a megkérdezettek ugyanakkor nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget: ezt a fajta „szórakozást” valamennyien fiatalok, kamaszok vagy akár idősebbek hülyéskedésének tekintették. Ez a türelem egyébként azért is érdekes, mert az üzenetek elég nagy százaléka ilyen tartalmú volt, elméletileg zavarhatta volna a társalgásban résztvevőket, hiszen – különösen a társalgási csúcsidejében – „megterhelte” a WAP-ot.

A csoport nyitottnak volt nevezhető: négyen mondták, hogy gyakran szoktak ismeretlenekkel beszélgetést kezdeményezni, hárman időnként szintén tettek ilyesmit, de jobbra csak régi ismerőseikkel csevegtek, s mindössze egy megkérdezett mondta azt, hogy leginkább csak a régi ismerőseivel beszélget. Mindannyian válaszoltak azonban azoknak az ismeretleneknek, akik megszólították őket. Négyen nem említettek semmilyen kizáró okot, ami miatt ne beszéltek volna valakivel; egyikük inkább csak 17 év fölöttiekkel szokott társalogni; egy adatközlő úgy nyilatkozott, hogy homoszexuálisokkal nem szívesen csevegne, egy pedig azt, hogy azoknak nem válaszol, akik durváskodnak, trágárkodnak.

FÜGGŐSÉG?

Valamiféle addikció maguk szerint a megkérdezettek szerint is kialakult: valamennyien azt mondták, hogy WAP-os életükben voltak olyan szakaszok, amikor minden nap vagy csaknem minden nap beléptek a társalgóba. A megkérdezettek egy-egy bejelentkezéskor – ha nem csak valakit megkeresni léptek be – legalább egy órát töltöttek a társalgóban. Négyen válaszolták, hogy akár nyolc órát is beszélgettek egy-egy alkalommal, egyikük pedig saját bevallása szerint általában három és tíz óra közötti időtartamot volt benn egyszerre. Volt olyan, aki kölcsönt vett föl, hogy ki tudja fizetni a WAP-on töltött időnek köszönhetően borsos telefonszámláját, de ő is, a többiek is azt mondták, hogy többször és különösebb nehézség nélkül „leálltak” már, ha nem volt pénzüik a chatelésre – vagy amikor egyszerűen megunták.

A csoport tagjai valamennyien azért vagy azért is jártak a társalgóba, mert „jó volt beszélgetni az ismerősökkel”; öten azért is, hogy új ismeretségeket kössenek; ugyanennyien unaloműzőnek is tekintették a WAP-os társalgást; négyen oknak jelölték meg azt is, hogy ha rossz kedvük volt, akkor a társalgás segített megszüntetni. Egyikük kiemelte, hogy feszültségoldásképp is kiválónak találta a WAP-os társalgást.

Azt is megkérdeztem, előfordult-e már, hogy amikor rosszkedvük volt, akkor megvigasztalta őket valaki a WAP-on, illetve volt-e már példa arra, hogy ők vigasztaltak meg valakit. Hatan azt válaszolták, hogy mindkét esetre volt példa; egy adatközlő mondta azt, hogy őt még nem vigasztalták meg, de ő másokat igen; egyikük pedig úgy nyilatkozott, nem tudja, neki sikerült-e már megvigasztaltania másokat, de az ő rosszkedvét mulasztották már el így.

⁵ A köszönetéről és a klónozás kezeléséről részletesebben I. Rituper 2001.

Úgy tűnik, a mobiltelevontól való függőség azokban alakul ki, akik egyébként is veszélyeztetettek bármilyen függőség kialakulásával kapcsolatban, s kevesebb negatívuma, ugyanakkor több pozitívuma van, mint másfajta függőségeknek (Buda 2001). Interjúalanyaim valamennyien egyetértettek abban, hogy az ő „függőségük” nem magának a telefonnak, a technikai eszköznek, s nem is a WAP-nak mint lehetséges kommunikációs csatornának szól, hanem azoknak a kapcsolatoknak, embereknek, akikkel a telefon, illetve a WAP társalgója összeköti őket.

AMIKOR A VIRTUÁLIS KÖZÖSSÉG VALÓDIVÁ VÁLIK

Az írás címében az a kérdés szerepel, hogy alakulhat-e valóságossá a virtuális közösség. A beszélgetések megfigyeléséből kitűnt, hogy a WAP-on beszélgetők egy része már akkor sem csak virtuális közösséget alkotott, amikor a WAP-on, s nem személyesen beszélgettek egymással. Tudtak egymás magánéleti háttéréről, gondjairól, azokról a hétköznapi eseményekről, amelyek ismerőseiknek fontosak voltak: a belső körhöz tartozók üzenetei tényleges tartalmakat is közöltek. Gyakran rákérdeztek bizonyos, az előző napokban átbeszélt eseményekre, a másik hangulatára. Egyértelműen kiderült ezekből a szövegekből, hogy a beszélgetők már megfelelő közös előismerettel rendelkeznek egymásról ahhoz, hogy a személyes ismeretségre alapuló társalgásra jellemző tartalmi elemek is megjelenjenek üzeneteikben. A tartalom elemzése arra utalt, hogy a belső körhöz tartozók közül elég sokan valóban találkoztak már személyesen is, vagy akár hogy egy-két órája, esetleg csak néhány perce váltak el egymástól.

Az interjúkból kiderült, hogy a megkérdezetteknek általában öt-tíz olyan ismerősük van, akit a WAP-on ismertek meg, és akivel valamilyen rendszerességgel tartották is a kapcsolatot. Többségükkel nemcsak a WAP-on, hanem más csatornákon, elsősorban telefonon és SMS-ben, esetleg ímélnél is keresték egymást, és nem eggyel személyesen is szoktak találkozni. Öten mondták azt, hogy a személyes találkozások eddig nemigen okoztak nekik csalódást; ketten válaszolták, hogy kellemetlenül és kellemesen is csalódtak már a beszélgetés személyessé válásakor, és csak egy adatközlő mondta, hogy neki gyakran okoztak csalódást a személyes találkozások – elsősorban azért, mert az illető külseje nem olyan volt, mint amilyennek elképzelte.

Megkérdeztem adatközlőimet arról is, hogy elképzelhetőnek tartják-e bizonyos kapcsolattípusok kialakulását a WAP-on; tudnak-e róla, hogy van ilyen, vagy esetleg már át is éltek ilyet; illetve hogy nehezen elképzelhetőnek tartják-e az említett kapcsolatok kialakulását. A kapcsolattípusok a következők voltak: laza ismeretség; haverság; barátság; mély, szoros barátság; szerelem; tartós párkapcsolat; illetve együttélés vagy házasság. Egy kivétellel mindenki azt írta, hogy laza ismeretségbe, haverságba és barátságba ő maga is keveredett már a WAP-on; négyen a mély, szoros barátságig, további egy válaszadó a szerelemig, egy másik pedig a tartós párkapcsolatig is eljutott. Heten tudnak olyan együttéléstről vagy házasságról, mely a WAP-on kezdődött, és a nyolcadik adatközlő is el tudja képzelni, hogy lehet ilyen. Egy adatközlő azt is említette, hogy egy WAP-os kapcsolatból kinőtt házasságban már gyerek is született. Hárman gondolják úgy, hogy a WAP-társalgóban induló kapcsolatok tartósabbak lehetnek, mint a személyesen kezdetek, mégpedig azért, mert ilyenkor nem a külső számít a megismerkedéskor. Öten mondták azt, hogy ha a társalgóban már összebarátkoztak valakivel, akkor mindegy, hogy az illető hogyan néz ki.

A WAP-on kötött ismeretségek egy idő után tehát személyes találkozással is folytatódtak. A „kétoldalú” találkozások mellett többször került sor csoportos találkozókra

is. Egy időben több, a WAP-on nyilvánosan meghirdetett WAP-bulit rendeztek – ez olyasmit jelent, hogy a résztvevők egy megadott helyen, például étteremben találkoztak és beszélgettek egymással. A belső körhöz tartozók „zárt bulikat” is szerveztek, ezekről értelemszerűen csak a csoporthoz tartozók tudtak, és általában hosszas beszélgetéseket jelentettek valamelyikük lakásán.

Elég gyakran előfordult a belső kör tagjaival, ha az egymással váltott SMS-ekből vagy telefonbeszélgetésekből kiderült, hogy fizikailag közel vannak éppen egymáshoz, akkor együtt ebédeltek; vagy közös utazást szerveztek. Az is egyértelműen kiderült az interjúkból, hogy a belső körhöz tartozók nem egyéb kapcsolatokat helyett kötöttek ismeretséget a WAP-on: volt társuk, voltak barátaik, kiegyensúlyozott családban éltek, a WAP tehát nem pótszer volt számukra, hanem a kapcsolatfölvétel új módja.

ÖSSZEGZÉS

A WAP-on folytatott társalgások vizsgálatából kiderült, hogy az alkalmi, elsősorban unaloműzéseként folytatott, felszínes csevegések mellett a WAP alkalmas arra, hogy valódi és sokszor személyessé is váló kapcsolatokat, közösségeket alakítsanak ki rajta keresztül. A WAP-on kialakult közösség lényegében ugyanazokat a nyelvi sajátosságokat használta tagjai megkülönböztetéséhez, amit más, személyesen szerveződő közösségek: meghatározott beszédszokásokat (a köszönés rítusait), nehezen kifürkészhető azonosítót (a „hosszú név” használatát), tartalmi utalásokat a közös előismeretekre.

A WAP a közösség tagjai számára nem a személyes kapcsolatokat helyettesítő pótlék, hanem a személyes kapcsolatok kialakításának egy új csatornája volt. Talán valami nagyon hasonlóról van itt szó, mint amilyen funkciót a szleng látszik betölteni a nagyvárosi tinédzserbandák életében: nevezetesen hogy a Csányi (1999) által „egytagú csoportnak” nevezett létezési módot elviselhetetlennek érezve újjászerveződnek – most már a helyhez kötöttség részleges vagy teljes kiiktatásával – az elsődleges emberi csoportok mai változatai. Az új, állandó elérhetőséget biztosító technológiák segítségével zajló kommunikáció nyelvi elemzése nem ad okot arra, hogy féljünk az új kommunikációs csatornáktól (Sándor 2001); sokkal inkább azzal biztat, hogy az információs társadalom visszahozhatja azokat a szoros emberi kapcsolatokat, amelyeket az ipari társadalmakban – jórészt az írásbeliség indokolatlanul nagy presztízsének következtében – nélkülöznünk kellett (Sándor 2002).

IRODALOM

- Buda Béla 2001. Az elektronikus kommunikációs kultúra árnyoldalai? Aggályok és tények az internet és a mobiltelefon visszaélő, ill. túlhasználatával kapcsolatban. In Nyíri Kristóf (szerk.): *A 21. századi kommunikáció új útjai*. Budapest, az MTA Filozófiai Kutatóintézete. 81–91.
- Csányi Vilmos 1999. *Az emberi természet*. Budapest, Vince.
- Dunbar, Robin 1996. *Grooming, Gossip, and the Evolution of Language*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Fox, Kate 2002. *Evolution, alienation and gossip: The role of mobile telecommunications in the 21st century*. <http://www.sirc.org/publik/gossip.shtml>.
- Milroy, Lesley 1980. *Language and Social Networks*. Oxford, Blackwell.
- Nyíri Kristóf 1998. Globális tanulás és helyi közösségek. *Világosság*, 11. sz. 3–13.
- Nyíri Kristóf 2001. *Bevezető gondolatok a Westel és az MTA Filozófiai Kutatóintézete Mobil Információs Társadalom Kutatási Programjához*. http://www.phil_inst.hu/projects/westel/nyiri/nyiri_bev.htm.
- Rituper Tamás 2001. Jobbára értelmetlen: chat a wapon. In Nyíri Kristóf (szerk.): *A 21. századi kommunikáció új útjai*. Budapest, az MTA Filozófiai Kutatóintézete. 21–36.
- Sándor Klára 2000. *Language change and evolution: Linguistic variation and change as a consequence of the biological embeddedness of language*. (Előadás a 29. NWAV konferencián.) East Lansing (MI), USA.
- Sándor Klára 2001. Mobiltársadalom és nyelvhasználat: valami új, vagy újra a régi? In Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobil információs társadalom*. Budapest, az MTA Filozófiai Kutatóintézete. 83–93.
- Sándor Klára 2002. A nyelvi arisztokratizmus alkonya. In Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilközösség, mobilmegismerés*. Budapest, az MTA Filozófiai Kutatóintézete. 67–77.
- Trudgill, Peter 1995. *Sociolinguistics*. 3rd ed. London, Penguin.
- Wellman, Berry 2001. Computer networks as social networks. *Science*, vol. 293. 2031–2034.